

OSMANLI DÖNEMİNDE KISA SÜRELİ ÖĞRETMEN YETİŞTİRME UYGULAMALARI (DARULAMELİYAT VE TAŞRADAKİ ÖĞRETMEN YETİŞTİRME)

Hüseyin ŞİMŞEK*

Öz: Eğitimin niteliği, büyük ölçüde öğretmenin niteliğine bağlıdır. Türkiye’de öğretmenliğin meslekleşmesi yolunda yaklaşık 160 yıllık bir mücadele sürmektedir. Ancak yasal hükümlere rağmen, Türkiye’de öğretmenlik, kapısı değişik meslek gruplarındaki insanlara açık olmuş, öğretmenlik kolay elde edilebilen bir meslek olarak algılanmıştır. Bu araştırmanın amacı, kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarına ilişkin olarak, öğretmen yetiştirme literatürünü zenginleştirmek ve yeni bilgiler sağlamaktır. Tarama yöntemi kullanılan araştırmanın verileri, konuya ilişkin literatürle birlikte, arşiv belgeleri, Osmanlı Dönemine ait süreli yayınlar ve bazı ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre Osmanlı döneminde öğretmenlerinin ayrı bir okulda yetiştirilmesi fikri, Tanzimat döneminde gündeme gelmiştir. Bu amaçla Darulmuallimîn-i Sıbyan 1868’ de İstanbul’da açılmıştır. Ancak bu okulun kapasitesi çok sınırlıdır ve bütün Osmanlı ilkokullarının öğretmen ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktır. Kısa sürede çok sayıda öğretmen yetiştirmek amacıyla kurslar açılması yoluna gidilmiştir. İlki 1880 yılında İstanbul’da açılan bu kurslar yoluyla yenilikçi öğretim yöntemlerinin kazandırılması amaçlanmıştır. Kısa süreli kurslar yoluyla gerek İstanbul gerekse taşradaki okullara öğretmen yetiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak Maarif Nezaretinin öğretmen açığını kapatmaya dönük bu girişimlerinin, eğitimin niteliğini hangi yönde etkilediği konusu belirsizdir.

Anahtar Kelimeler:Öğretmen yetiştirme, Osmanlı dönemi, pedagojik formasyon, Darulameliyat,

Anahtar Kelimeler: Öğretmen yetiştirme, Osmanlı dönemi, pedagojik formasyon, Darulameliyat

---

* Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

SHORT TERM TEACHER TRAINING PRACTICES IN THE OTTOMAN ERA (TEACHER TRAINING IN DARULAMELIYAT AND IN THE COUNTRYSIDE)

Abstract: The quality of education mostly depends on the quality of teachers. Approximately a 160-year of struggle has been continuing in Turkey for teaching's becoming a profession. However, despite the legal provisions, in Turkey teaching has become open to people with various jobs and it has been considered as a profession which can be easily obtained. The aim of this study is to reach and obtain further data for teaching training literature with regard to the practices of short term teaching training. The data of this research, which was conducted by scanning method, have been obtained from archive documents, periodicals of the Ottoman Era and some secondary sources together with the literature on this topic. According to the findings of this study, the idea of training teachers at a different school during the Ottoman Era came into question in the Tanzimat Period. For this purpose Darulmuallimîn-i Sıbyan was opened in İstanbul in 1868. However, the capacity of this school was rather limited and it was far from meeting the needs of all the Ottoman Primary Schools. In a short time, courses were thought to be opened with the aim of training numerous teachers. Through these courses, the first of which was opened in İstanbul in 1880, innovative teaching methods were aimed to be adopted. Through these short term courses teachers were trained for schools both in Istanbul and in the countryside. However, it is ambiguous that in which way these attempts of Ministry of Education to meet teacher deficit affect the quality of education.

Keywords: Teacher training, Ottoman Empire, pedagogical formation, Darulameliyet

GİRİŞ

Öğretmen eğitim sisteminin en temel ögesidir. Çünkü eğitimin niteliği, büyük ölçüde öğretmenin niteliğine bağlıdır (Şişman, 2006:211). Öğretmenliğin tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen, bir meslek olarak ortaya çıkışı, “modern okul”un ortaya çıkışıyla başlamıştır. Önceleri herkesin yapabileceği bir “çocuk bakımı” işi olarak algılanan öğretmenlik mesleği, bugün birçok ülkede bilimsel, akademik ve uzmanlık boyutlarının önem kazandığı, profesyonel bir meslek statüsüne kavuşmuştur. Artık günümüzde öğretmenlik özel uzmanlık bilgisi ve becerisi gerektiren mesleklerin başında gelmektedir (Şimşek, 2012:255).

Öğretmenlik günümüzde öncelikle bireyin yetiştirilmesine odaklanan bir alan biçiminde kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre erken yaşlarda okula teslim edilen bireyin her yönüyle geliştirilmesi öğretmenlere yüklenen temel görevdir. Şu halde öğretmenin, bireyin gelişim sürecinde ona yardımcı olacak ve öğrenme ihtiyacını karşılayacak yeterli düzeyde bilgiye ve formasyona sahip olması gerekir. Öğretmen yetiştirme, çok boyutlu ve kapsamlı bir konudur. Öğretmen adaylarının seçimi, hizmet öncesi eğitimi, uygulama (staj) dönemi ve bu dönemdeki izleme-değerlendirme çalışmaları, hizmet içi eğitim gibi konular, tümüyle öğretmen yetiştirme kavramı içine girer (Kavcar, 2002). Öğretmenlerin mesleki yeterliklere sahip bir uzman olarak yetişmeleri büyük ölçüde hizmet öncesi eğitim almalarıyla mümkündür. Bugün pedagojik formasyon olarak da isimlendirilen hizmet öncesi eğitim, alan bilgisi, meslek bilgisi ve genel kültür derslerini kapsayan bir programa sahiptir. Ancak iyi öğretmenlerin yetiştirilmesi öncelikle aday seçiminde gösterilecek özen ve hizmet öncesinde yeterli düzeydeki bir eğitime bağlıdır. Nitelikli bir eğitim süreci sonunda kazanılacak mesleki beceri ve yeterlikler öğretmene mesleki kimlik kazandıracak gibi aynı zamanda öğretmenliğin saygınlığını da yükseltecektir.

Tarihsel tecrübeye bakıldığında Türkiye’de öğretmenliğin meslekleşmesi yolunda yaklaşık 170 yıllık bir mücadele sürecinde çeşitli adımlara Tanık olunmaktadır. 1848 yılında açılan ilk Öğretmen Okulu (Darulmuallimin) öğretmenliğin meslekleşmesi yolunda atılan ilk ciddi adımdır. Ancak zaman içerisinde bu sürece zarar veren çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Bu konuda en büyük engel, mesleğe girişte gerekli koşulların aranmaması yönündeki uygulamalardır. İlk defa 1860 yılında başlayan bu uygulama, sonraki yıllarda ve hatta günümüzde de sürüp gitmektedir. Bütün çabalara ve getirilen yasal hükümlere rağmen, Türkiye’de öğretmenlik, kapısı değişik meslek gruplarındaki insanlara açık olmuş, öğretmenlik kolay elde edilebilen, herkesin yapabileceği bir meslek olarak algılanmıştır. Bu uygulamalar sonucunda öğretmenlik bir *ihhtisas* (uzmanlık) alanı olmaktan çok bir *istihdam* alanı olarak görülmüştür. Bunun temel nedeni ise, kalıcı bir eğitim planlamasının yapılamaması ve mevcut öğretmen yetiştirme kurumlarından yeterli sayıda öğretmen yetiştirilememesi, yani öğretmen açığının kapatılamamasıdır.

Nitekim 1860 yılında, ihtiyaç gerekçesiyle bir defaya mahsus olmak üzere alan dışından 8 kişinin sınavla öğretmen olarak atanmasıyla başlayan yanlış gelenek, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapmış olan ve okuma yazma bilen gençler kısa süreli kurslara tabi tutularak köylerde “geçici öğretmen” olarak görevlendirilmiştir (Binbaşoğlu, 1995). 1936 yılında Eskişehir’de dört

aylık süreyle açılan bir kurstan mezun olan 84 eğitimci Ankara köylerinde öğretmen olarak görevlendirilmiş; sonraki yıllarda eğitimci kursları ülkenin başka yerlerinde de açılarak çoğaltılmıştır (Altunya, 2002). 1960 yılında uygulamaya konulan bir başka yöntemle, lise veya dengi okullardan mezun olanlar öğretmenlik kursuna tabi tutulmuş ve bunların askerliklerini köylerde öğretmen olarak yapmaları sağlanmış; 26 Temmuz 1963 yılında kabul edilen bir yasa ile bu mesleği sürdürmek isteyenler, daimi öğretmenlik kadrolarına alınmıştır (Akyüz, 1997; Koçer, 1973). 1974–1975 öğretim yılında üniversiteye girişte yaşanan yığılımları engellemek için “Mektupla Yüksek Öğretim Merkezi” kurulmuş; bu kapsamda yaz aylarında kısa süreli (5 haftalık) kurslarla 3 yılda 45.000 civarında öğrenci öğretmenlik programına alınmıştır (Akyüz, 1997; Öztürk, 1996). Nitekim 1974 yılında “Gece Öğretimi” yoluyla 15.000 ve “Mektupla Öğretim” yoluyla 42.141 öğretmen yetiştirilmişken, 1978 yılında da “Hızlandırılmış Eğitim” yoluyla 70.557 mezun verilmiştir. 1975–1976 yıllarında yükseköğretim kurumlarındaki ideolojik ayrışmalardan kaynaklanan şiddetli çatışmalar nedeniyle öğrenimlerine devam edemeyen öğrenciler, 1977-1979 yıllarında “hızlandırılmış programlarla” eğitim görmüşlerdir. O dönemin mevcut koşullarında 3-4 yılda yetiştirilen öğretmenler 3 ay gibi kısa sürede herhangi bir uygulama yaptırılmaksızın yetiştirilmiştir. Bu yöntemle öğretmen vasfı kazanması mümkün olmayan 30 binin üzerinde kişi öğretmenlik diplomasına sahip olmuştur. Ancak bunlardan yaklaşık 5 bin kadarının diploması 12 Eylül 1980’den sonra Milli Eğitim Bakanlığınca iptal edilmiştir (Akyüz, 1997; Öztürk, 1996).

Uygulama 1980 sonrasında da devam etmiş; 1991-1997 yılları arasında, hiçbir öğretmenlik eğitimi almamış 100 bine yakın üniversite mezunu, öğretmen açığı gerekçe gösterilerek, sınıf öğretmeni olarak atanmıştır. Tüm bu gelişmeler, artan öğretmen ihtiyacı karşısında nitelik sorununun göz ardı edildiğini ve sadece niceliğe yönelik önlemlerin alındığını göstermektedir.

Belki birçoğu öğretmenliği sevmeyen, öğretmenlik yapacak kişisel özelliklerden yoksun ve her şeyden önemlisi öğretmen olmanın gerektirdiği temel bilgi, beceri ve formasyondan yoksun çok sayıda kişinin öğretmen olarak atanması, kuşkusuz öğretmenliğin meslekleşmesini ve saygınlığını olumsuz yönde etkilemiştir.

Araştırmanın Amacı

Eğitim sisteminin ihtiyacını karşılayacak nitelik ve sayıda öğretmen yetiştirilmesi sorunu Tanzimat’tan günümüze Türk eğitim sisteminin en temel sorunudur. Süreç içerisinde nitelik sorununu aşmada çok önemli adımlar atılmıştır. Ancak niceliksel sorunların baskın olması zaman zaman niteliğin göz ardı edilmesine, neden olmuş, bu da öğretmenliğin

meslekleşmesi ve saygınlığını olumsuz etkilemiştir. Bu araştırmada amaç, nitelikten ödün verilerek uygulamaya konulan niceliksel çözüm arayışlarında nasıl bir yöntem izlendiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulaması çerçevesinde, öğretmen yetiştirme literatürüne yeni bilgiler sağlamaktır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, konuya ilişkin literatürle birlikte, arşiv belgeleri, Osmanlı Dönemine ait süreli yayınlar ve bazı ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırmada öncelikle öğretmen yetiştirme konusunda literatüre dayalı olarak kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarına ilişkin mevcut bilgiler ve elde edilen yeni bilgiler kronolojik biçimde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Osmanlı Döneminde İlkokullara Öğretmen Yetiştirme

Osmanlı döneminin yaygın okullarından olan Sıbyan mekteplerinin çoğunda, vakfiyesine uygun olarak, ücretleri belirlenmiş, bir *muallim* (esas öğretmen) bir *kalfa*(öğretmen yardımcısı), bir de *bevvap* (okul hizmetçisi) bulunmaktadır (Unat, 1964:7). Bir gelenek olarak devam eden bu uygulama 1847 tarihli bir Talimatname ile resmiyet kazanmıştır (Akyüz, 1994). Talimatname'ye göre Sıbyan mekteplerindeki öğretim heyeti, Elifba, Kur'an, Tecvid, İlmihal ve Harekeli Türk-i Lisan-i Ahlakiye okutacak bir *hoca* (öğretmen), hocaya yardımcı olacak bir *kalfa* ve imkân bulunursa bir de *yazı hocasından* ibarettir. Kalfa başka bir hoca olacağı gibi, akranları arasında sivrilmiş bir talebe de olabilmektedir. Kalfa denilen yardımcı, dersleri tekrar ettiren ve disiplinle ilgilenen kişidir.

Osmanlı döneminde 19. Yüzyıla kadar öğretmenler –Fatih dönemindeki kısa süreli uygulama hariç tutulacak olursa - özel bir eğitim almadan medreselerden yetişiyordu (Kansu 1930:28). Fatih döneminde Eyüp ve Ayasofya Medreselerinde Sıbyan mektebi muallimi olacaklar için genel medreselerden farklı bir program öngörülmüş; *Adâb-ı Mubâhase* ve *Usul-i Tedris* derslerinin okutulması istenmiştir (Muallim Cevdet, 1916). Öğretmenlik formasyonu kazandıracak bu dersin öğretmen olacaklar için zorunlu görülmesi o çağda önemli bir yeniliktir (Akyüz, 2007:92-93). Ancak bu uygulama bir süre sonra terk edilmiş, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Sıbyan mekteplerinde cami hocaları öğretmenlik yapmaya devam etmiştir.

Sıbyan mektebi öğretmenlerinin ayrı bir okulda yetiştirilmesi fikri, ilk defa Tanzimat döneminde gündeme gelmiştir. Bu dönemde, eğitimde yenileşme hareketinin bir parçası

olarak, öğretmen yetiştirme konusu da tartışmaya açılmıştır. Konuyu ilk defa gündeme getiren ve öğretmen yetiştirmeyi bir sorun olarak nitelendiren *Münif Paşa* (1830-1910) olmuştur. Münif Paşa, 1862'de Sıbyan mekteplerinin, öğretim yöntemleri (*usul-i tâlimiye*) ve öğretmenlerinin yetiştirilmeleri yönleriyle mutlaka ıslah edilmeleri gerektiğini söylemiştir. İyi bir öğretim yöntemi bulunmasının nispeten kolay olacağını belirten Münif Paşa, buna karşın iyi öğretmenlerin temin edilmesinin çok daha zor ve zaman alıcı olduğunu belirtmiştir (Akyüz 1978:39).

Sıbyan mekteplerinin ıslahıyla birlikte, bu okulların öğretmenlerinin medreseler dışında ayrıca yetiştirilmesi fikri, 1863 yılındaki bir uygulamayla gündeme gelmiştir. Nitekim o yıl, İstanbul'un çeşitli semtlerinden seçilen 36 sıbyan mektebinde yeni öğretim yöntemlerine (*usul-i cedid*) göre eğitim verilmesi kararlaştırılmış, ancak yeni yöntemlerle öğretim yaptıracak öğretmenler olmadığı anlaşılmıştır (Kodaman, 1999:62).

Bu uygulama, Sıbyan Mektepleri için ayrı bir okulda öğretmen yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin önemli bir deneyim olmuştur. Bu tarihten sonra ilkokullar için öğretmen yetiştirme düşüncesi eğitimle ilgili çeşitli kurullarda gündeme gelmiş ve bazı kararlar alınmıştır. Örneğin 1864 yılında sıbyan mektepleriyle ilgilenmek üzere kurulan Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu, üç yıllık bir çalışma sonunda (1867'de), sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirecek bir okul (Dârulmuallimîn-i Sıbyan) açılması kararını almıştır (Berker 1945:60). Bu karar üzerine, Maarif Nezareti bünyesinde, sıbyan mekteplerinin ıslahı için kurulan *Daire-i Mekâtib-i Hususiye Meclisi* bir proje hazırlamış ve 15 Ocak 1868 (20 Ramazan 1284) tarihinde Maarif Nezaretine sunmuştur. Projeye göre, sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla müstakil bir öğretmen okulu açılacak; halen görevde bulunan sıbyan mektebi öğretmenleri sınava tabi tutularak, ehliyetli olmayanların işine son verilecektir. Ancak ilgili Meclis tarafından yapılan sınav sonucunda sıbyan mektebi öğretmenlerinden çok azının istenilen niteliklere sahip olduğu anlaşılmıştır (Berker, 1945:58). Bu sonuç, dönemin Maarif Nazırı *Saffet Paşayı* harekete geçirmiş; 1867'de (8 Rebiulevvel1285) Sadarete gönderdiği bir arz tezkeresinde İstanbul'da bir *Dârulmuallimîn-i Sıbyan* açılmasını önermiştir (Öztürk, 1996:9). Nazırın hazırladığı Tezkere, aynı zamanda Darulmuallimin-i Sıbyan'ın açılış gerekçelerini de içermektedir. Birinci gerekçe, sıbyan mekteplerindeki öğretimin yetersizliğidir. Öğretimin yetersizliği ise doğrudan öğretmenlerinin yetersizliğiyle ilgilidir. Tezkerede Sıbyan mekteplerinde okuyanların Kuran-ı Kerim, Tecvid ve İlmihal öğrenmekte oldukları, ancak bu okulu bitirenlerin, harekesiz yazıyı dahi okuyamadıklarına ve hesap bilmediklerine dikkat çekilmiştir.

İkinci gerekçe ise devam etmekte olan reformların sonucu olarak bir öğretmen okulunun açılması düşüncesidir. Tezkerede, sıbyan mekteplerinin ıslahı için, bazı düzenlemeler yapıldığına işaret eden Paşa, bu okullarda Kur'an öğretimiyle birlikte, bir takım ahlak risaleleri, Coğrafyaya giriş ve Hesap dersleri gibi, yeni derslerin okutulmasının gerektiğini belirtir. Tezkerede özellikle mevcut öğretmenlerin, çocuk eğitimine (terbiye-i etfale) muktedir olmadıkları vurgulanmıştır. Saffet Paşa, çocukların vakitlerinin en kıymetli ve önemli bölümünü sıbyan mekteplerinde geçirdiklerine işaret ederek, onların iyi bir eğitimle yetişmelerinin ancak muktedir muallimlerle mümkün olabileceğine dikkat çekmiştir. Saffet Paşa, bu amaçla, daha önce açılan Darulmuallimin-i Rüşdi benzeri bir öğretmen okulunun açılması girişimlerinin başladığını belirtir. *Sıbyan Mekatib-i Darulmuallimini* adıyla açılacak bu okula, öğrencilerin seçilerek alınacağı, okulu bitirenlerin mevcut sıbyan mektebi öğretmenleri için yapılacak sınavda başarısız olanların yerine atanacaklarını söyler (Ergin, 1977:579).

Artık Sıbyan mektepleri için, dışarıdan nitelikli öğretmen bulmanın, imkânsız olduğu, Maarif Nazırı'nın gönderdiği Arz'dan da anlaşılınca, yeni bir öğretmen okulu açılması önerisi, devletin üst düzey yetkilileri tarafından değerlendirilmeye alınmıştır. Nitekim Şuray-ı Devlet Maarif Dairesi, öneriyi kapsamlı olarak müzakere ettikten sonra Sıbyan Mektepleri için öğretmen yetiştirilmesi amacıyla, *Darulmuallimîn-i Sıbyan* adıyla bir öğretmen okulu açılması kararını vermiştir. Okulun kurulabilmesi için dönemin Padişahının İradesi de alınmıştır (Takvim-i Vekayi, 24 Ağustos 1284). *Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu* da sıbyan mektepleri için 10 maddelik bir Nizamname hazırlamıştır (Öztürk, 1996:8).

Kuruluşundaki yasal sorunlar ortadan kalkınca Darulmuallimîn-i Sıbyan 15 Kasım 1868' de İstanbul'un Beyazıt semtindeki bir binada, törenle açılmıştır (Takvim-i Vekayi, 1285). Bu okula illerde açılması düşünülen öğretmen okullarına öğretmen yetiştirme görevi ile illere toplanacak ilçe ilkokul öğretmenlerine az zamanda yeni yöntemleri öğretme görevi de verilmiştir (Akyüz, 2012:181). Okula sınavla yirmi öğrenci alınması ve bunlara ayda otuzar kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmış, okul müdürlüğüne dönemin aydın şahsiyetlerinden Mehmet Cevdet atanmıştır.

Darulmuallimin-i Sıbyan'ın kurumsal varlığını pekiştiren önemli bir gelişme, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir. Zira Nizamnamenin 178. Maddesi, Dârulmuallimîn-i Sıbyan diploması olmayan veya yapılacak sınavda başarısız olanların öğretmen olamayacaklarını hükme bağlamaktadır (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Mad.178).

Berker, Nizamnamede, Rüşdiye, İdadiye ve Sultaniler için öğretmen yetiştirmek üzere, büyük bir Dârulmuallimîn'in (Dârulmuallimîn-i Kebir) açılmasına temas edilmesine karşın, Sıbyan okulları öğretmenlerinin nereden ve ne suretle yetiştirileceğine açıklık getirilmemesini büyük bir eksiklik olarak değerlendirir. Nizamnamede, Sıbyan okullarına tayin olabilmek için Dârulmuallimîn-i Sıbyan diplomasına sahip olmak veya bu diplomayı almaya imtihanla hak kazanmış bulunmak hükmünün, var olan Dârulmuallimîn-i Sıbyan'ın yetersizliği ve çok az sayıda öğretmen mezun etmesi dolayısıyla, mantıki olmadığını belirtir. Çünkü bu okul, bütün Osmanlı Sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktır. Berker, Nizamnamede yer almamakla birlikte, vilayetlerde de Dârulmuallimîn-i Sıbyan açılmasının düşünülmüş olabileceğini, ancak bu düşüncenin Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar hiçbir zaman, tam olarak gerçekleştirilemediğini ve tasarı halinde kaldığını belirtir (Berker, 1945:73).

Okulun ilk müdürü Mehmet Cevdet Efendi, okulda usul-i cedideye göre eğitim-öğretim yaptırmaya başlamış, burada okutulmak üzere yeni bir Alfabe hazırlamıştır. Ancak Cevdet Efendi, muhafazakâr çevrelerin yoğun eleştirilerine maruz kalmış ve okul 1871 yılında, öğrencisiz kaldığı gerekçesiyle kapatılmıştır (Öztürk, 1988:9). Okul yine Cevdet Efendi'nin gayretleri sonucunda bir yıl sonra tekrar açılabilmiştir. Bu defa okula, taşrada açılacak olan Dârulmuallimîn-i Sıbyan okullarına öğretmen yetiştirme görevi de verilmiştir (Berker, 1945:94-95).

Kısa Süreli Öğretmen Yetiştirme Girişimleri (Dâruameliyat Uygulaması)

İlkokullara öğretmen yetiştirmek amacıyla 1868 yılında açılan Dârulmuallimîn-i Sıbyan her yıl az sayıda öğrenci aldığından, buradan mezun olanlar İstanbul'daki öğretmen ihtiyacını karşılamakta bile yetersiz kalmaktaydı. Karal (1983), Dârulmuallimîn-i Sıbyan'ın üç kıtaya hâkim Osmanlı Devleti'ndeki yaklaşık 12.000 Sıbyan mektebinin öğretmen ihtiyacını karşılamasının zor olduğunu belirtmiştir. Zira bu okuldan yılda ancak 20-30 öğretmen yetiştirebilmektedir (Devlet Salnamesi, 1286:111). 19. Yüzyılın sonlarına doğru yayınlanan Çocuklara Rehber dergisinde tanıtımı yapılan birçok okulda öğretmen eksikliğine dikkat çekilmiştir. Dergide 150 kadar öğrenci bulunan *Dârul Feyz* adındaki bir ilkokulun Ahmet Efendi isminde gayretli bir muallim tarafından tek başına idare edildiği bildirilmektedir. Habere göre öğretmenin maaşını öğrenciler vermekte; öğrencilerin verdiği para aylık olarak ancak iki yüz kuruşa ulaşmaktadır. Bir başka haberde Selanik'te mahalle

mektebinden iptidai mektebe dönüştürülen *Ali Paşa* ilkokulunda yeterli öğretmen olmadığından, Dârulmuallimîn hocalarından İsmail Mahir Efendi ile Selanik eşrafından Cemal ve Hayret Beyler okulda fahri olarak öğretmenlik yapmaktadırlar (Çocuklara Rehber, 50:7).

Maarif Nezareti, İstanbul'daki bütün okullarda yeni yöntemle (usul-i cedid) öğretim yapacak öğretmenlerin yalnızca Dârulmuallimîn'de yetiştirilmesinin imkânsız olduğunu anlayınca, kısa sürede sonuç alınacak çözümler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bulunan ilk formül, mevcut Sıbyan mektebi öğretmenlerinden yararlanarak, daha fazla sayıda öğretmen yetiştirmektir. Bu formüle göre, düzenlenecek kurslar yoluyla eski yöntemle (usul-i âtika) öğretim yapan öğretmenlere yeni öğretim yöntemleri (usul-i cedide) öğretilecektir. Süresi bir ayla altı ay arasında değişen bu kurslara ilişkin gelişmeler, kronolojik olarak aşağıda özetlenmiştir:

1- Üsküdar Rüstem Paşa Mektebi öğretmenlerinden *Osman Efendi*, Mihrimah Sultan Mektebine tayin edilerek, burada Sıbyan mektebi öğretmenlerine yeni öğretim yöntemlerini göstermesi görevi verilmiştir. 22 Muharrem 1298 (1880) tarihli bir Tebliğde yer alan habere göre Osman Efendi, aynı zamanda geleneksel Sıbyan mekteplerinin yeni tarz eğitim kurumu olan iptidai mektebe dönüştürülmesinde de önemli katkıları olmuştur (Berker, 1945:116).

2- Mekâtib-i İptidaiye Müdürü Cevdet Efendi, Sıbyan Mektebi öğretmenleriyle birlikte dışarıdan istekli olanlara yeni öğretim yöntemiyle nasıl ders okutacaklarını göstermek amacıyla haftada iki günlük bir kurs programı başlatmıştır. Bu durum Maarif Nezaretinin yayınladığı bir ilanda şöyle dile getirilir: “*Meclis-i Maârifçe ...usul-i cedide üzere kıraat ve tedrisi-i mukarrer olan dersleri Salı ve Perşembe günleri saat yediden ona kadar Makâtib-i İptidâiye Müdürü Cevdet Efendi'nin umum mekâtib-i sıbyaniye muallimleriyle hariçten istek idenlere talim ve tefhim etmesi...*” Alınan bu karar gereğince Maarif Nezaretinde bu amaçla bir yer ayarlanmıştır (Mahmut Cevad, 1922:213-214).

3- Öğretmen açığını kapatmak amacıyla başlatılan girişimlerden birisi de kısa sürede çok sayıda öğretmen yetiştirme uygulamasıdır. Mekâtib-i İptidaiye Müdürlüğü tarafından başlatılan bu uygulamaya göre kısa süreli öğretmen yetiştirme amacıyla *Dârulameliyat* adıyla bir kurs açılacaktır (Çocuklara Kıraat, 1883). 1883 tarihli bir dergide yer alan bilgiye göre, Dârulameliyat'ın iki temel görevi olacaktır. Bunlardan ilki, Sıbyan Mekteplerinde öğretmenlik yapacaklara öğretmenlik formasyonu kazandırmak, diğeri ise Sıbyan Mektebinde öğretmen olduğu halde yenilikçi ilkokullarda (İbtidâi Mekteplerde) öğretmenlik yapmak isteyen ancak daha önce öğretim yöntemleri (usul-u tedris) ve uygulama derslerini

almanlara bu dersleri vermektir. *Dârulameliyat* uygulaması bu gerekçeler doğrultusunda, Mekâtib-i İptidâiye Müdürlüğü tarafından yürürlüğe konmuştur.

4- Bu haberin ardından, Mekatib-i İptidai müdürlüğü tarafından 10 Cemaziyülevvel 1229 (M. 1881) tarihinde bir başka Tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğ’de İstanbul ve Bilad-ı Selasede bulunan İptidai Mekteplerde usul-i cedideye göre öğretim yaptırabilecek öğretmenler yetiştirilmek ve Sıbyan Mekteplerinde istihdam edilmekte olan öğretmenlerden yeni usule göre öğretim yaptırmak isteyenlerin de kabul edilecekleri Aksaray civarında Çakırağa mahallesinde bulunan Şeyhülharem Hacı Bekir Paşa Mektebi *Darulameliat* adıyla öğretmen yetiştirmeye tahsis edildiği belirtilmektedir (MahmudCevad, 1922:214-215).

5- Maarif Nezareti tarafından 25 Recep 1229 (1881) tarihinde yayınlanan bir ilanda eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla yetenekli öğretmenlerin yetiştirilmesi için İstanbul’da *Darulameliat* adında bir okulun açılarak, İptidai mektepler için öğretmenler yetiştirilmeğe başlandığı belirtilmektedir. İlanda ayrıca bazı şartları taşıyanlardan Darulameliyata eleman alınacağı ve bunların iki üç ay içinde yetiştirilerek, vilayetlere gönderileceği bildirilmiştir. Bu Tebliğde Darulameliyata alınacaklarda Türkçe okur- yazar olmak, İmla ve Rakam bilgisine sahip olmak ve Arapça’dan Sarf ve Nahiv okumuş olmak şartları aranacağı da belirtilmiştir. İlgi duyanların müracaat etmeleri istenmiştir (Berker, 1945:117).

6- Çocuklara Kıraat adlı bir eğitim ve çocuk dergisinde, Öğretmenlerin pratik yapmaları amacıyla açılacağı daha önceden duyurulan *Darulameliat* (Uygulama Okulu)’ın Aksaray civarında özel bir binada açıldığı bilgisi yer almıştır. Habere göre Darulameliyat iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmı İptidai Mekteplere muallim yetiştirmeye, ikinci kısmı ise çocuk okutmaya mahsustur. *Dârulameliyatın* müdürlüğüne Mekteb-i Tedrisiye-i Hayriye sabık müdürü Abdullah Efendi getirilmiştir. Birinci kısmın muallimi *Dârul Maarif*’de muallim olan Abdullah Efendi, çocuk okutulacak ikinci kısmın muallimi ise mekâtib-i iptidaiye muallimlerinden Osman Efendidir. İş bu iki kısımdan gerek talebeye ve gerek şakirdana güzel yazı göstermek üzere Meclis-i Maarif kaleminden Porto Bey Efendi tayin edilmiştir (Çocuklara Kıraat 1883).Bu amaçla öğretmen olmak isteyenlerden Türkçeyi serbestçe okuyup yazabilen, Arapça’yı Nahive kadar okumuş bulunmaları ve ayrıca İmla bilmelerinin şart olduğu belirtilmiştir. Bu vasıflara haiz olanların müracaat etmeleri gerektiği, halen öğretmen olanların ise doğrudan Darulameliyata devam edebilecekleri belirtilir.

7- İstanbul’da açılan Darulameliyat’la kısa sürede öğretmen yetiştirme uygulamasını başlatan Maarif Nezareti, İstanbul dışına da öğretmen yetiştirmek için girişim başlatır. Maarif

Nezareti tarafından verilen bir ilanda, Yanya vilayetinde, Arnavutça ve Rumca bilen birkaç öğretmene ihtiyaç bulunduğu, bu nedenle, yukarıdaki kabul şartlarını taşıyan ve Arnavutça ile Rumca bilenlerin birkaç ay içerisinde Darulameliyat'ta yetiştirilerek Yanya'ya öğretmen olarak gönderilecekleri duyurulur ve ilgililerin müracaat etmeleri istenir (Mahmud Cevad, 1922:219:220).

Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler, 1881'den itibaren açılmaya başlayan Darulameliyat uygulamasının daha önce açılan ve öğrenim süresi iki yıl olarak belirlenen Dârulmuallimîn-i Sıbyanın yerini aldığına işaret etmektedir. Zira 27 Aralık 1881 tarihinde Meclis-i Maarif tarafından yayınlanan bir Müzekkere yazısında, Dârulameliyat'ın Sıbyan mekteplerinde görev yapan öğretmenlere usul-i cedid üzere öğretim yapmayı göstermek ve usul-i cedideye göre yeni öğretmen yetiştirmek amacıyla açılacağı belirtilmiş; açılması düşünülen Darulameliyat için en uygun binanın muhacirler için tahsis edilen Sultan Beyazıt Rüşdiyesi binası olduğu, burada ikamet eden muhacirlerin bir an önce başka bir yere taşınmaları gerektiği belirtilmiştir (Berker, 1945:120).

Yukarıdaki uygulamalar kısa süreli öğretmen yetiştirilmesine ilişkin İstanbul merkezli girişimlerdir. Bunun yanında taşrada öğretmen yetiştirilmesine yönelik uygulamalar da bulunmaktadır.

Taşrada Öğretmen Yetiştirme

Taşrada öğretmen yetiştirilmesine yönelik girişimler, İstanbul'da açılan Dârulmuallimîn'lerin benzerlerinin taşrada açılması şeklinde olmuştur. 19. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlatılan uygulama, ilkokul düzeyinde temel eğitimin yaygınlaştırılması amacına yöneliktir. Zira bu dönemde Dârulmuallimîn'ler, İstanbul'a özgü okullar olmaktan çıkarılarak, Osmanlı Devletinin diğer vilayetlerinde de açılmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde Maarif Nezareti tarafından vilayetlere atanan Maarif Müdürlerine, gidecekleri vilayet merkezlerinde ilk önce birer Dârulmuallimîn-i Sıbyan açarak, "usûl-i cedide üzere" eğitim ve öğretim yapabilecek öğretmenler yetiştirip, Sıbyan Mekteplerini ıslah etme görevi verilmiştir (BOA, İrade Dâhiliye, No: 6462).

Aynı dönemde Maarif Nezaretinden Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara çekilen bir telgrafta, mevcut iptidai mekteplerin ıslah edilmesi ve hiç mektebi olmayan köylerde ve kasabalarda yeni mektep binalarının inşa edilmesi talebi yer almaktadır. Telgrafta ayrıca köylerde halk tarafından tutulan imamlara her yıl verilen aynı yardımlarla mektep hocalığının

imamlıkla birleştirilmesi ve merkez sancaklarda Dârulmuallimîn şubesi tesis edilmesi tebliğ edilmiştir (Mahmut Cevad, 1922:269).

Konuya ilişkin araştırmaların ortak görüşü, taşrada öğretmen yetiştirmek üzere açılan öğretmen okullarının (Dârulmuallimîn) açılış tarihinin 1875'ten sonra olduğu şeklindedir. Bu görüşü destekleyen önemli bir bilgi, 1875 yılı istatistiklerinde, İstanbul dışında, Bosna, Girit ve Konya'da birer erkek ilköğretmen Okulu (Dârulmuallimîn) açıldığının gösterilmesidir. Yine bu araştırmalarda dile getirilen ortak bir görüş, bu okulların öğrenim süresinin iki yıl olduğuna ilişkindir.

Akyüz taşrada ilkokul öğretmeni yetiştirilmesine 1875'lerden itibaren başladığını, bu amaçla önce Bosna, Girit ve Konya'da birer Dârulmuallimîn açıldığını belirtmektedir (Akyüz, 1999). Bir başka kaynağa göre 1875'te Girit, Bosna ve Konya'da, 1878 yılında İzmir'de, ilk Dârulmuallimînler açılmıştır (Tutsak 2002:191). Böcüzade Süleyman Sami Efendi taşradaki öğretmen yetiştirme ve kısa süreli öğretmen yetiştirmeye ilişkin olarak şu bilgileri vermektedir (Böcüzade Süleyman Sami; s.7).

“1292” (1876) senesinde mekteb-i rüşdînin bir kısmına dört sınıflı, dört muallimli iptidâî Numûne-i Hurûf Mektebi açtırılmış ve bu mektep mekâtib-i rüştiyeye girecek ve girdirilecek talebenin talimgâh-ı iptidâîsi olmakla beraber bu usûl-i cedide dâiresinde başka mahalle ve karyelerde ve mülhakât-ı livanın her tarafında açılacak Huruf Mekteplerine muallim yetiştirmek için bir nevi dâr-ül-muallimîn haline girmiş ve hattâKarahisar ve Kütahya ve Denizli ve Antalya sancaklarından gönderilen kimselere bile bu muallimliği öğretmiş ve ehliyetnâme vermiş olmasından dolayı Isparta usûl-i cedîde maarif-perverliği vilayet ve halk nazarında ve civar mahallerde ehemmiyetini ispat etmiş ve bu sebeple bütün medrese mollaları ve hakiki ilim ve marifet hâhiş-kerleri mektebe dolmuş idi ki, bu usûl-i cedîde icabınca gerek çocuk ve gerek yaşlı zabitân ve ahâli üç ay zarfında okuyup yazmayı öğreniyorlardı”

Bir başka çalışmada taşrada öğretmen yetiştirme konusundaki ilk teşebbüsün 1880'de yapılarak Kosova vilayetinin Priştine şehrinde bir Dârulmuallimîn-i Sıbyan (ilk öğretmen okulu) açıldığı belirtilmiştir (Aksoy, 2008).

Mahmud Cevad ise taşrada öğretmen yetiştirme işinin 1882 yılında başladığını; 1882-1890 arasında Sivas, Amasya, Bursa, Kastamonu, Kudüs, Trabzon ve Edirne vilayetlerinde birer Dârulmuallimîn açıldığını belirtmektedir (Mahmud Cevad, 1922:213-263). Konuya dair yeni bir bilgi vermeyen Berker, bu okullar dışında Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Halep, Mamuratülaziz (Elazığ), Erzurum, Musul, Van ve Bolu’da öğretmen okullarının açıldığını yazmaktadır (Berker, 1945: 116).

Koçer de İstanbul dışında ilk öğretmen okulunun 1882’de Edirne’de açıldığını, bunu takiben Diyarbakır, Bursa, Bağdat, Adana, Beyrut, Halep, Şam, Trabzon, Kastamonu, Elazığ, Musul ve İzmir’de olmak üzere 14 yerde öğretmen okulunun açıldığını belirtir (Koçer, 1973:8).

Taşrada açılan öğretmen okullarının ihtiyacı karşılamaktan çok uzak oluşu nedeniyle, tıpkı İstanbul’da olduğu gibi, taşrada da kısa süreli bazı kurslar açılması yoluna gidilmiştir. Bu konudaki önemli bir uygulama Trabzon Dârulmuallimîn’de başlatılmış; 1890 yılında köy ve kazalardan gelen 358 imam ve öğretmene “usul-i cedide” üzere “*eğitim formasyonu*” kazandırılmıştır (Mahmut Cevad, 1922:263-264). Formasyon kursları konusunda diğer illerde de çeşitli girişimler yapılmıştır. Örneğin Aydın vilayetinin her tarafında “*kaide-i cedide üzere usul-i tedarisiyeyi neşr ve tamim etmek için mümkün mertebe hoca yetiştirilmek üzere*” İzmir’de bulunan Dârulmuallimîn Aydın’dan gönüllü ve yetenekli adaylar gönderilmiştir (Akyüz, 2012:250-251).

Taşrada kısa süreli öğretmen yetiştirilmesi çabalarına ilişkin bir başka örnek Üsküp’te yaşanmıştır. Üsküp’te açılan bir kursa katılan Sıbyan mektebi öğretmenleri yeni öğretim yöntemleri konusunda eğitim gördükten sonra, Maarif Meclisi huzurunda yapılan imtihanla yeterlilik sertifikası (ehliyetname) almış ve İptidai mektebe dönüştürülen okullarda görevlendirilmişlerdir (Mahmut Cevad, 1922:263-264).

Taşrada Öğretmen Yetiştirme Ne Zaman Başladı?

Literatürdeki bu anlatımlar, taşrada medreseler dışında öğretmen yetiştirme işinin 1875 yılından itibaren başladığına işaret etmektedir. Ancak Takvim-i Vekâyi’de yer alan bir haber, taşradaki öğretmen okullarının (Dârulmuallimîn-i Sıbyan) 1873 yılında açılmaya başladığını göstermektedir. 26 Zilkade 1289 (26 Ocak 1873) tarihli bir haberde şu ifadeler geçmektedir. “*Geçenlerde Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi’nden vücud eden emr-i cevabı üzerine, Selanik’te bulunan Sıbyan Mektebi muallimleriyle, Sıbyan muallimliğine arzu edenlerin, Maarif Nizamnamesi hükmünce, bilmesi lazım gelen dersleri tedris eylemek vazifesinin, rüşdiye muallim-i evvelliğine ilave-i memuriyet kılındığı ve şimdilik Alaca İmaret*

Camii Şerifi'nin, Darulmuallimin-i Sıbyan ittihazıyla, istek edenlerin, oraya devam eylemeleri lüzumu üzerine, bu kere alınan haber-i mahsusaya göre, mevcut sıbyan mektepleri muallimlerinden bir takımı devam ile ders almağa başlamış oldukları ve badema kendi mekteplerinde, Nizamname-i mezkurun tarif eylediği surette çocukları talim ve tedris etmeye cümlesine heves geldiği anlaşılmış..."(Takvim-i Vekayi, 1289).

Bu bilgiyi doğrulayacak önemli bir yazı, Takvim-i Vekayi'nin 18 Kasım 1872 (16 Ramazan 1289/1872) tarihli sayısında yer alır (Takvim-i Vekayi, 1289, No:1534). Nitekim bu yazıda 1872 yılından itibaren taşrada vilayet merkezlerinde de öğretmen okullarının açılmasına karar verildiği belirtilmektedir.

Taşra Dârulmuallimîn ve Dârulmuallimâtları

Taşrada açılan öğretmen okulları zor koşullarda hizmet vermiştir. Taşradaki öğretmen okullarının en büyük sorunu müstakil binaların bulunamaması ve öğretmen yetersizliğidir. Öte yandan bu okullarda çok az sayıda öğrenci öğrenim görmektedir. Örneğin Nizamiye Medresesi civarında açılmış olan Konya Dârulmuallimîn öğretime ilk başladığında 30 öğrencisi vardı. Eğitimi iki sınıf üzerine planlanmıştı ve ilk müdürü Nevşehirli Hüseyin Avni olmak üzere açılışında bir müdür ve bir öğretmen görev yapmıştı (Önder, 1952:67). İzmir'deki Dârulmuallimîn, Pazaryeri Üsküdar Medresesi'nde Aydın Vilayeti Valisi Hamdi Paşa tarafından açılmış ve medrese binasının bir kısmında Dârulmuallimîn, bir kısmında medrese eğitimi yapılmıştır (Salname-i Vilayet-i Aydın 1326). İzmir Dârulmuallimîn-i İptidâiye Şubesi'nde 28 öğrenci bulunmakta, kadrolu Muallim Yusuf Ziya Efendi ve Hüsnü Hat Muallimi Hacı Şükrü Efendi ile birlikte bir hademe görev yapmakta, ayrıca Hesab Muallimi Halid Bey, Tarih Muallimi Ali Haydar Efendi ve Coğrafya Muallimi Emrah Efendi fahri olarak görev yapmaktadır (Salname-i Vilayet-i Aydın, H. 1321 (1903), s. 83).

1880'li yıllardan sonra vilayetlerde öğretmen okulu açma faaliyetleri hızlanmış, bu konuda Maarif Meclisleri önemli rol oynamıştır. Öyle ki vilayetlerinde de bir Dârulmuallimîn-i Sıbyan açılmasını isteyen Maarif Meclisleri, okul için bina veya arsayı temin ettikten sonra tahsisat ve öğretmen göndermesi için Maarif Nezareti'ne başvurmaya başlamışlardır. Ancak Nezaret, birdenbire çoğalan bu talepleri karşılayabilecek durumda değildir. Bu sebeple Maarif Nazırı Mustafa Nuri Paşa, bu taleplere cevap verebilmek için konuyu Maarif Meclisi'ne götürerek hükümetten yeni tahsisat istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Kasım 1882'de toplanan Maarif Meclisi, Maarif Müdürü bulunan on vilayette

birer Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmasını ve bu iş için 12.000 kuruş tahsisat ayrılmasını kararlaştırmıştır. Meclis-i Vükela tarafından onaylanan bu karar Ocak 1883'te Sultan II. Abdülhamid'in bir irade-i seniyyesi ile yürürlüğe girmiştir (BOA, İrade Meclis-i Maarif, No: 3350).

İstanbul Dârümuallimîn'de olduğu gibi taşra Dârümuallimînlerinde de öğrencilere maaş/burs vermek, yeterli ve nitelikli öğrenci bulabilmek için başvuru en önemli teşvik yollarından biriydi. Çünkü maaş verilmediği zaman vilayet merkezlerine uzak kasaba, köy ve hatta şehirlerde yaşayan kabiliyetli gençler, maddi imkânları olmadığı için bu okullara gelemiyor, öğrenci bulamayan bu okullar, Sıbyan mekteplerinden öğrenci kabul etmeye mecbur kalıyordu. Gayet tabii olarak bu tür uygulamalar da taşradaki öğretmen okullarında eğitim ve öğretimin niteliğini olumsuz etkiliyordu (Akyüz, 1978:229). Vilayetlerde kurulan ve kurulacak *Dârümuallimîn* (Öğretmen Okulları)'lerin kuruluş ve işleyişleri 1316 (1899) Maarif Nezareti Salnamesi'nde yayınlanmış olan "*Bazı VilatyattaBâ İrade-i SeniyyeKüşad Olunmuş Olan Dârümuallimîn-i Sıbyan Şubelerine Mahsus Talimat*"ta açıklanmaktadır (Maarif Salnamesi 1316). Buna göre Dârümuallimînlerin öğretim süresi iki yıldır. Bu okullara alınacak öğrenciler 20 yaşından küçük olmayacak ve iyi ahlak sahibi olacaktır. Aynı zamanda bu öğrencilerin Türkçe okuyup yazmaları da gerekmektedir. Bu şartları taşımayanlar okula alınamayacakları belirtilmektedir.

1905-1906 eğitim öğretim yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Edirne, Erzurum, İzmir, Rodos, Hakkâri, Adana, Ankara, Diyarbakır, Kudüs, Şam, Selanik, Bağdat, Bursa, Zor, Yemen, Musûl, Harput, Konya, Kastamonu, Van, Yanya, Manastır, Prizren, Sivas, Trabzon, Niğde, Isparta, Antalya, Üsküp, İştîp, Beyrut ve Bingazi de olmak üzere toplam 32 tane Dârümuallimîn açılmıştı (Akyüz, 1978:228). Temmuz 1908'den hemen sonra taşrada 30 Darümuallimîn birden açılmıştır. Ancak yeni açılan Darümuallimînler önceden hazırlanmış, düşünülmüş bir program çerçevesinde ele alınmadığından, 30 Darümuallimîne birden muallim bulunamamış, buralara İptidaiye ve Rüşdiye muallimleri atanmıştır. Vilayetlerdeki Dârümuallimînler ile İstanbul'dakiler arasında Cumhuriyet devrine kadar gerek teşkilat, gerek bina, gerek öğretmen yönüyle büyük farklılıklar bulunduğunu ve bunların daima İstanbul Dârümuallimîn'ine göre çok zayıf kaldıklarını söylemek mümkündür (Koçer, 1991:148).

Taşradaki Dârümuallimîtlara gelince, bunların açılışının 1910'lardan sonra olduğu görülmektedir. Örneğin İzmir'de Vilayet Maarif Meclisi kız öğretmen yetiştirmek amacıyla bir Dârümuallimîat'ın açılmasını 1909 yılında kabul etmiştir. Ancak bu okulun yerinin

belirlenip, inşaatının tamamlanması 1915 yılını bulmuş ve okul bu tarihte açılabilmiştir. Okul ilk müdürü Salih Bey'in nezaretinde 45 öğrenci ile eğitime başlamış, ilk ders yılında üçü daimi ikisi de geçici olmak üzere beş öğretmen göreve yapmıştır.

Konya'da 1915 Eylül ayında Türbe civarında Hacı Fasih Zade Memduh'un evinde, bir sınıflı Konya Dârümuallimât'ı açılmış, buraya ilkokul mezunlarından öğrenci alınmıştır. Okulun ilk müdürlüğüne Saliha Hanım getirilmiştir. 1923 yılında öğretmen kadrosu, dokuz erkek, on dört kadın öğretmenden oluşan bu Dârümuallimât, Cumhuriyet Devri'nde de eğitime devam etmiştir. Kastamonu'da Dârümuallimât 1915 sonlarında Uzun Sokak'ta Mehmet Efendi'nin evinde açılmış, 1922 yılı başında Dârümuallimîn'den boşalan binaya taşınmıştır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada, Osmanlı Döneminde kısa süreli öğretmen yetiştirme ve taşrada öğretmen yetiştirme uygulamalarına ilişkin önemli bazı bilgiler elde edilmiştir. Örneğin alanyazında, taşradaki öğretmen okullarının 1975 yılından itibaren açıldığına ilişkin güçlü bir savunma bulunurken, dönemin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yer alan bir bilgi, taşradaki öğretmen okullarının (Dârümuallimîn-i Sıbyan) 1873 yılında açılmaya başladığını göstermektedir.

Osmanlı döneminde öğretmen yetiştirme iki ana akım halinde süregelmiştir. Bir yandan öğretmen okullarının açılması ve nitelikli öğretmen yetiştirme çabası sürerken, diğer yandan kısa sürede öğretmen yetiştirerek okullara öğretmen ataması yapılması için mücadele verilmiştir. Sayıca fazla olmaları nedeniyle, Osmanlı dönemi öğretmen yetiştirme uygulamalarında, ilkokul öğretmeni yetiştirme konusu öne çıkmaktadır.

Bir taraftan eğitimin yaygınlaşması için ilkokulların çoğaltılması ve yenileştirilmesi çabası sürerken, diğer taraftan bu okullara yenilikçi anlayışı benimsemiş öğretmenler yetiştirme çabası da sürmektedir. Osmanlı dönemi ilkokullarına öğretmen yetiştirme konusu, Türk Eğitim tarihi araştırmaları içerisinde önemli bir yer tutar. Konuya ilişkin bugüne kadar önemli çalışmalar yapılmıştır. Araştırmalar iki ana başlık halinde konuyu ele almaktadır. Bunlardan ilki, 1868 yılında İstanbul'da açılan *Dârümuallimîn-i Sıbyan*, diğeri ise taşrada açılan ve açılış tarihi olarak da 1875 yılı verilen *Taşra Dârümuallimîn-i Sıbyan*'larıdır. Ancak İstanbul'da açılan Dârümuallimîn konusunda oldukça fazla araştırma bulunurken, taşrada açılanlar hakkındaki araştırmalar sınırlıdır.

Önceki araştırma sonuçları ve bu araştırmada elde edilen bulgular, Maarif Nezaretinin 1880’li yıllardan itibaren hızla öğretmen açığını kapatmak amacıyla sıkı bir çaba içerisinde girdiğini göstermektedir. Öğretmen açığını kapatmaya yönelik çabalar içerisinde iki önemli uygulama karşımıza çıkar. Bunlardan ilki, kurslar (Darulameliyat) yoluyla kısa sürede öğretmen yetiştirilmesi, bir diğeri ise öğretmen okullarının taşraya yaygınlaştırılmasıdır. Araştırma bulguları, tıpkı İstanbul’da olduğu gibi, taşrada da kısa süreli bazı kurslar açılması yoluna gidildiğini göstermektedir.

Ancak Maarif Nezaretinin öğretmen açığını kapatmaya dönük bu girişimlerinin, eğitimin niteliğini hangi yönde etkilediği konusu belirsizdir. Zira öğretmenlik formasyonu olmayan çok sayıdaki öğretmenin istihdam edildiği bir dönemde, kısa süreli de olsa öğretmenlik formasyonu verilerek öğretmen atanması bir kazanç olarak da görülebilir. Bugünkü koşullara göre bir değerlendirme yaptığımızda, geçmişteki bu uygulamanın oldukça yersiz, hatalı ve sakıncalı olduğunu söylemek kolaydır. Ancak durumu tarihsel koşullar içerisinde değerlendirdiğimizde, uygulamanın sonuçlarına ilişkin farklı bir çıkarım yapmak da mümkündür. Zira kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamasının sonuçlarına ilişkin değerlendirmelere sahip değiliz. Yine kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarının olumsuz sonuçlarına ilişkin bilgilere de sahip değiliz. Kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamasına ilişkin olumlu ya da olumsuz bilgilere sahip olmadan bu uygulamayı yargılamak ne derece doğrudur? Ancak konuya ilişkin değerlendirmelerde, genel bir mantık yürütmeye, kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulaması yanlış olarak görülmektedir. Herhangi bir bilgi olmaksızın kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarını peşin olarak olumsuz nitелеmek, tarihsel olayların yorumlanmasında sıkça başvurulan anakronik bir yaklaşım olarak görülebilir.

Bu araştırmada irdelenmemiş olan, kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarının etkisine yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu sayede kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarının etkisi konusunda aydınlatıcı bir fikir sahibi olunabilir.

Makalenin Bilimdeki Konumu (Yeri)

Eğitim Bilimleri / Eğitim tarihi ABD

Makalenin Bilimdeki Özgünlüğü

Bu çalışma, öğretmen yetiştirme tarihinde kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarına ışık tutacak yeni bilgiler vermektedir. Günümüzde de tartışma konusu olan kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarının tarihsel geçmişine ilişkin ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu yeni

bilgiler, kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamasının etkilerinin ne olduğuna ilişkin tartışmalara bu uygulamanın yeniden sorgulanmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada ortaya konan bilgiler, Türk Eğitim tarihi kaynaklarında öğretmen yetiştirme konusuna ilişkin bilgileri zenginleştirecek ve yeni bilgiler katacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, İ. (2008). *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey*
<http://turkiyat.gazi.edu.tr/posts/view/title/gazi-turkiyat-guz-2008-sayi-3-33522>.
- Akyüz, Y. (1978). *Öğretmenlerin toplumsal değişme üzerinde etkisi (1848-1940)*, Ankara.
- Akyüz, Y. (1994). İlköğretim yenileşme tarihinde bir adım: Nisan 1847 talimatı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi* (Başlangıç'tan 1999'a), Ankara.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk eğitim tarihi* (MÖ.1000-MS. 2007). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Berker, A. (1945). *Türkiye'de ilköğretim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
BOA, İrade Dahiliye, No: 6462.
- BOA, İrade Meclis-i Maarif, No: 3350;
- Böcüzade Süleyman Sami (Hakayık'ül-beyân fi eşkâli'l-izmân "Yahut" "Ne Derekeye İnmiştik Ne Dereceye Çıktık" "Üç Devirde Gördüklerimiz")
Çocuklara Kıraat (1883), Sayı. 10, s .75
Çocuklara Kıraat (1883), Sayı. 4, s.27
Devlet Salnâmesi, Sene:1286,s.111.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Kansu, N. A. (1930).*Türkiye maarif tarihi hakkında bir deneme*. Birinci Kitap, Ankara.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi*, C. VII (3.Baskı), Ankara.
- Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet döneminde dal öğretmen yetiştirme, *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt 35, 1-14.
- Koçer, H. A. (1991).*Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul.
- Koçer, H.A.(1973), Eğitim Reformları Açısından Öğretmen Yetiştirme Problemi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (6) 1: 1-19.
- Kodaman, B. (1991). *Abdulhamid devri eğitim sistemi* (2. Baskı), Ankara.

- Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 353-357.
- Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 356.
- Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1278 (1869), Mad: 178
- Mahmut Cevad (1922). Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, (1338), İstanbul.
- Muallim Cevdet (1916). Dârulmuallimîn 70. Sene-i Devriyesi, Tedrisat Mecmuası, Mart 1332 (1916), No.6, s.175-200.
- Özden, Y. (2002). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara
- Önder, M. (1952). *Konya maarif tarihi*. Konya: Ülkü Basımevi.
- Öztürk, C. (1988). *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme*. Ankara.
- Salname- Vilayet-i Aydın, H. 1326, s. 160.
- Salname-i Vilayet-i Aydın, H. 1321 (1903), s. 83;
- Şişman M. (2006), *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şimşek, H. (2012). Eğitim sisteminde öğretmenin rolü ve öğretmenlik mesleği, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ed. H. Basri Memduhoğlu, Kürşad Yılmaz). Ankara: Pegem Akademi.
- Takvim-i Vekayi, 24 Ağustos 1284
- Takvim-i Vekayi, 24 Ağustos 1284
- Takvim-i Vekayi, 26 Zilkade 1289, No 1550, s. 2-3
- Takvim-i Vekayi, 4 Şaban 1285, nu.1025.
- Takvim-i Vekayi, No:1534, 16 Ramazan 1289.
- Tutsak, S. (2002). *İzmir’de eğitim ve eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Unat, F. R. (1955). Türkiye’de öğretmen okullarının kuruluşuna toplu bir bakış. *Eğitim Hareketleri*, Yıl 1, Sayı 4, s. 26.
- Unat F. R. (1964). Türkiye’de öğretmen okullarının kuruluşuna toplu bir bakış. *Eğitim Hareketleri*, Sayı 4.
- Yazıcı, H. (2006). *Osmanlı Devleti’nde öğretmen okullarının kuruluşu ve işleyişi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.